

Πού, Πότε και Γιατί αναπτύσσεται η Κοινωνία των Πολιτών

Κοινωνία των Πολιτών. Ένα ζήτημα που «παίζει» πολύ και από πολλούς. Ένα θέμα που έχει πυροδοτήσει έντονες συζητήσεις μεταξύ επιστημόνων, αποτελεί την σύγχρονη πινακίδα στον πολιτικό λόγο, προβάλλεται όλο και περισσότερο από τα μέσα ενημέρωσης και φυσικά αφορά όλους του πολίτες.

Γιατί υφίστανται οι οργανώσεις και οι φορείς της Κοινωνίας των Πολιτών; Ποιες ανάγκες καλύπτουν; Γιατί και πότε οι πολίτες συμμετέχουν; Πού και κάτω από ποιες συνθήκες αναπτύσσονται, αποδυναμώνονται ή είναι ανύπαρκτοι;

Τι εστί «Κοινωνία Πολιτών»;

Πριν αναφερθούμε σε απαντήσεις των παραπάνω ερωτημάτων, θα πρέπει να δοθούν κάποιες διευκρινήσεις. Ο όρος «Κοινωνία των Πολιτών» δεν έχει έναν κοινά αποδεκτό ορισμό. Αποτελεί μία από τις πλέον αμφιλεγόμενες έννοιες στις συζητήσεις που διεξάγονται σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Οφείλει λοιπόν κανείς να δηλώνει τον ορισμό που υιοθετεί ώστε να προσδιορίσει το πλαίσιο του όποιου θεωρητικού ή εμπειρικού εγχειρήματος.

Το πρόβλημα δεν είναι ότι δεν έχουμε «παράδειγμα» για την οριοθέτηση της Κοινωνίας των Πολιτών, αλλά ότι τα «παραδείγματα» είναι πάρα πολλά⁽¹⁾. Σκοπός της υπογράφουσας δεν είναι να παρουσιάσει την ιστορική διάσταση του όρου, ούτε να αναφερθεί στις ενδιαφέρουσες συζητήσεις που διεξάγονται στα πλαίσια των κοινωνικών επιστημών για τον πλέον δόκιμο ορισμό. Παρόλα αυτά, δεν υποκύπτει στον πειρασμό της επιγραμματικής (ελπίζει) θεωρητικής οριοθέτησης.

Απαντήσεις στα ερωτήματα Που, Πότε και Γιατί μπορούν να διατυπωθούν σε μακρο-κοινωνιολογικό επίπεδο (με μονάδα ανάλυσης κράτη- κοινωνίες- περιοχές). Γι αυτό ο ορισμός εργασίας είναι ο ακόλουθος:

«Κοινωνία των Πολιτών είναι η σφαίρα των θεσμών, των οργανώσεων και των ατόμων που τοποθετούνται μεταξύ της οικογένειας, του κράτους και της αγοράς, όπου οι άνθρωποι συνεταιρίζονται εθελοντικά για να προάγουν κοινά τους ενδιαφέροντα».⁽²⁾ Και τρεις διευκρινήσεις επί του ορισμού.

A. Η οριοθέτηση της έννοιας Κοινωνία των Πολιτών σε συνθήκες ύστερης (παγκοσμιοποιημένης) νεωτερικότητας, αυξάνει την αναλυτική της χρησιμότητα. Όταν πρωτοεμφανίστηκε η έννοια σήμαινε «το σύνολο των θεσμών που σήμερα αποτελούν το κράτος».⁽³⁾ Σε συνθήκες νεωτερικότητας ορίζεται ως το σύνολο των κοινωνικών ομάδων και των θεσμών που «παρεμβάλλονται» μεταξύ κράτους και πρωτογενών ομάδων ή θεσμών συγγένειας⁽⁴⁾. Να σημειώσουμε ότι καθοριστικής σημασίας παράγοντα για την οριοθέτηση της Κοινωνίας των Πολιτών αποτελούν οι αντιλήψεις που επικρατούν περί «ιδιωτικής» και «δημόσιας» σφαίρας. Το εύρος και τα όρια της καθορίζονται από την «διαπλοκή [...] [και την] ανασυγκρότηση του ατομικού και συλλογικού, του ιδιωτικού και του δημόσιου»⁽⁵⁾. Σήμερα, διαχωρίζεται από την αγορά - που έχει κύριο ή αποκλειστικό στόχο την οικονομική συσσώρευση κεφαλαίου. Κάθε κοινωνικός τομέας (οικογένεια, κράτος, αγορά, Κοινωνία των Πολιτών) διαφέρει σε ζητήματα οργανωτικής επιλογής, διοίκησης, ενέχει ιδιότυπα χαρακτηριστικά και ασκεί ποιοτικά διαφορετική επιρροή⁽⁶⁾.

B. Η Κοινωνία των Πολιτών δεν προάγει στο σύνολό της «δημόσια αγαθά». Κάποιοι φορείς της Κοινωνίας των Πολιτών μπορεί να υπηρετούν δημόσια αγαθά με την έννοια ότι οι σκοποί τους ή οι υπηρεσίες που παρέχουν εντάσσονται σε παγκόσμια αγαθά και με αδιαίρετη επιρροή/ αντίκτυπο. Το σύνολο όμως της Κοινωνίας των Πολιτών χαρακτηρίζεται από κοινούς σκοπούς και κοινά ενδιαφέροντα. Κάθε φορέας της μπορεί να επικαλείται το γενικό συμφέρον και την κοινωνική δικαιοσύνη- χωρίς να σημαίνει

ότι κατά ανάγκη ισχύουν. Κατά συνέπεια, η Κοινωνία των Πολιτών δεν είναι εξ ορισμού ένα «καλό φαινόμενο». Περιλαμβάνει από οργανώσεις που παρέχουν δημόσια αγαθά και υπηρεσίες (π.χ. στον τομέα της υγείας), φορείς αυτο-βοήθειας (περισσότερο ατομοκεντρικούς), έως και βίαιες/ φανατικές οργανώσεις.(7)

Γ. Οι οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών χαρακτηρίζονται από τα εξής κοινά στοιχεία: λειτουργούν σε ένα θεσμικό/ επίσημο πλαίσιο, είναι ιδιωτικοί (μη κυβερνητικοί), δεν αποσκοπούν κυρίως στην απόκτηση κερδών και σε καμία περίπτωση αυτά δεν διανέμονται στα μέλη τους (μη κερδοσκοπικοί), είναι αυτοδιοικούμενοι και βασίζονται στην εθελοντική συμμετοχή(8).

Αίτια ανάπτυξης & υπανάπτυξης της Κοινωνίας Πολιτών

Αρκετές θεωρίες αναπτύχθηκαν για να απαντήσουν στην γένεση αλλά και στην ανάπτυξη ή υπανάπτυξη της Κοινωνίας των Πολιτών. Έκαστη από διαφορετική οπτική (οικονομική, πολιτική, πολιτισμική) προσπαθεί να αναδείξει την ειδοποιό διαφορά. Το ζήτημα είναι κατά πόσον αυτές οι όψεις κοινωνικής πραγματικότητας έχουν κοινή-διακρατική εφαρμογή και ποιος ή ποιοί είναι οι καθοριστικοί παράγοντες που συνθέτουν το φαινόμενο της Κοινωνίας των Πολιτών.

Η ανεπάρκεια του κράτους και της οικονομίας της αγοράς (Government/ Market Failure or Public Good Theory(9)) για την ικανοποίηση ετερόκλητων αναγκών, προσφέρει μια εξήγηση για την κλίμακα της Κοινωνίας των Πολιτών. Στις σύγχρονες κοινωνίες παρατηρείται μια αυξανόμενη ζήτηση δημοσίων αγαθών, όπου το κράτος και η αγορά εμφανίζουν αδυναμία ή απροθυμία να καλύψουν. Οι περιορισμοί της αγοράς στερούν από τους πολίτες επαρκείς ποσότητες δημοσίων αγαθών- με καθολική ισχύ. Από την άλλη πλευρά, το κράτος αντανάκλα και καλύπτει τις ανάγκες του μέσου ψηφοφόρου, έτσι ώστε να εξακολουθούν να υπάρχουν ελλείψεις. Συνεπώς, το μέγεθος της Κοινωνίας των Πολιτών καθορίζεται από το βαθμό ζήτησης ετερογενών αγαθών και από το βαθμό κάλυψης τέτοιων αναγκών από το κράτος. Όσο αυξάνει η ζήτηση αγαθών και η προσφορά παραμένει μικρή, τόσο αυξάνεται το εύρος της Κοινωνίας των Πολιτών. Η θεωρία υποστηρίζει ότι η χρηματοδότηση προέρχεται από δωρεές και αφορά κυρίως στον τομέα της εκπαίδευσης.

Η θεωρία της προσφοράς (Supply- side Theory(10)) είναι κατά κάποιον τρόπο συμπληρωματική της προηγούμενης. Επικεντρώνει στο ερώτημα κάτω από ποιες συνθήκες δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την προσφορά «επιχειρηματιών» που αποσκοπούν στην μεγιστοποίηση μη μονεταριστικών αποδόσεων. Υποστηρίζεται ότι αυτό εξαρτάται από τον ιδεολογικό- θρησκευτικό ανταγωνισμό που επικρατεί. Όσο πιο έντονοι ανταγωνισμοί τέτοιου τύπου υπάρχουν σε μια κοινωνία, τόσο μεγαλύτερη είναι η ανάπτυξη της Κοινωνίας των Πολιτών. Οι υπηρεσίες που προσφέρονται δεν παρέχονται από την αγορά ή το κράτος και βασίζονται σε ιδιωτική χρηματοδότηση. Η αποτυχία του συμβολαίου ή η έλλειψη εμπιστοσύνης (Trust/ Contract Failure Theory(11)) στα πλαίσια μιας κοινωνίας αιτιολογεί την ύπαρξη της Κοινωνίας των Πολιτών. Οι ιδιωτικοί φορείς μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα αποπνέουν εμπιστοσύνη και θεωρούνται αξιόπιστοι. Ιδιαίτερα αυτό ισχύει υπό συνθήκες ασύμμετρης πληροφόρησης η ανισόρροπη πληροφόρηση μεταξύ προμηθευτών και καταναλωτών, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι τελευταίοι αδυνατούν να κρίνουν την ποιότητα των υπηρεσιών και των αγαθών που παρέχουν οι πρώτοι. Όταν το κράτος δεν επιτυγχάνει να καθιερώσει συμβατικούς μηχανισμούς και διαδικασίες για την ίδια παροχή αγαθών και υπηρεσιών, ή/ και την άσκηση ελέγχου της αγοράς ώστε να αποφευχθούν φαινόμενα αισχροκέρδειας, τότε αναπτύσσεται ο μη κερδοσκοπικός τομέας. Ενώ αντίθετα, όταν υπάρχουν υψηλά επίπεδα εμπιστοσύνης στην αγορά, δεν παρατηρείται μεγάλη ανάπτυξη της Κοινωνίας των Πολιτών. Η θεωρία βρίσκει εφαρμογή στους τομείς της υγείας και της κοινωνικής φροντίδας και η χρηματοδότηση αντλείται από ιδιωτικά αντίτιμα και πληρωμές.

Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα (Comparative Advantage Theory(12)) των οργανώσεων της Κοινωνίας των Πολιτών αποτελούν άλλη μια απόπειρα εξήγησης του γεγονότος ότι

κερδίζουν όλο και περισσότερο έδαφος. Υποστηρίζεται ότι τα πλεονεκτήματα της Κοινωνίας των Πολιτών σε σχέση με το κράτος και την αγορά αφορούν: στο χαμηλότερο λειτουργικό κόστος, στον μεγαλύτερο βαθμό αποδοτικότητας και αποτελεσματικότητας καθώς και στην εδραίωση ενός πλουραλιστικού συστήματος παροχής αγαθών και υπηρεσιών με δυνατότητα επιλογής των πολιτών. Από την άλλη πλευρά, η συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας τις τελευταίες δεκαετίες οδήγησε στην υποστήριξη (νομική και χρηματοδοτική) ανάπτυξης των φορέων της Κοινωνίας των Πολιτών. Ο βαθμός ανάπτυξης εξαρτάται από το κατά κεφαλήν εισόδημα και ανταποκρίνεται κυρίως στους τομείς υγείας και κοινωνικής φροντίδας.

Η θεωρία της αλληλεξάρτησης της Κοινωνίας των Πολιτών και του κράτους ή της αποτυχίας του εθελοντισμού (Interdependence/Voluntary Failure Theory(13)) επιχειρεί να περιγράψει τα όρια και τις δυνατότητες της Κοινωνίας των Πολιτών.

Αναγνωρίζοντας ότι αρχικά, τουλάχιστον, οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις έχουν μικρότερα λειτουργικά έξοδα σε σχέση με τους κρατικούς και κερδοσκοπικούς φορείς, προσπαθεί να μετριάσει τον ενθουσιασμό που απορρέει από αυτήν την διαπίστωση. Διότι η Κοινωνία των Πολιτών έχει όρια και περιορισμούς ως προς την κάλυψη δημοσίων αγαθών και υπηρεσιών. Οι αδυναμίες της συμπυκνώνονται στην επιλεκτικότητα, τον πατερναλισμό και τον ερασιτεχνισμό. Ο βαθμός ανάπτυξης της Κοινωνίας των Πολιτών εξαρτάται από το μέγεθος των δημοσίων δαπανών για παροχή δημοσίων αγαθών. Όσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό των κοινωνικών δαπανών τόσο το κράτος επωμίζεται τη χρηματοδότηση του μη κερδοσκοπικού τομέα. Η συνέργεια ή η συνεταιριστική συνεργασία κράτους και Κοινωνίας των Πολιτών, αυξάνει αφενός τα κόστη δραστηριοποίησης της τελευταίας και αφετέρου ενισχύει την μεταξύ τους εξάρτηση.

Διαφοροποιήσεις της Κοινωνίας Πολιτών μεταξύ Κρατών

Η θεωρία της κοινωνικής προέλευσης/καταγωγής (Social Origins Theory(14)) επικεντρώνει σε ευρύτερες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές σχέσεις. Ασκήν κριτική σε θεωρίες που δεν εξηγούν υπό ποιες συνθήκες δημιουργούνται μεταβολές και προς ποιες κατευθύνσεις. Οι μονοσήμαντες εξηγήσεις για την ανάπτυξη επιμέρους τομέων της Κοινωνίας των Πολιτών - όπως για παράδειγμα η παροχή υπηρεσιών υγείας ή εκπαίδευσης, εμφανίζουν δύο μειονεκτήματα: Α. Δεν λαμβάνονται (δεόντως) υπόψη ζητήματα ιστορικής ανάπτυξης που μορφοποιούν και προσφέρουν το εύρος και τη δυναμική των διαθέσιμων θεσμικών επιλογών σε συγκεκριμένο χώρο-χρόνο. Β. Δεν εξηγείται επαρκώς η παρουσία, η κλίμακα, η σύνθεση και η χρηματοδότηση της Κοινωνίας των Πολιτών σε υπερεθνικό επίπεδο.

Η Κοινωνία των Πολιτών δεν παρέχει μόνον αγαθά και υπηρεσίες, αλλά αποτελεί σημαντικό παράγοντα κοινωνικού και πολιτικού συντονισμού. Συνυπάρχει, εξελίσσεται και αναπτύσσεται στις εκάστοτε κοινωνικές και οικονομικές δομές. Δεν αρκεί λοιπόν να προσδιοριστεί μόνον η μεγάλη ή η μικρή κλίμακα ανάπτυξης της Κοινωνίας των Πολιτών, αλλά και ο ρόλος της στις κυρίαρχες κοινωνικές δομές, καθώς και η στάση του κράτους ως προς τον μη κερδοσκοπικό τομέα. Γίνεται λοιπόν μια προσπάθεια ανασύνθεσης του μοντέλου για τα καθεστώτα κοινωνικής πολιτικής του Esping Andersen (1990): το φιλελεύθερο, το κορπορατιστικό και το σοσιαλδημοκρατικό.

Από την ανάλυση των Salomon & Anheier, προέκυψαν τέσσερα μοντέλα ανάπτυξης-υπανάπτυξης ή καθεστώτα της Κοινωνίας των Πολιτών με βάση τα παραπάνω κριτήρια.

Α. *Το φιλελεύθερο μοντέλο (Liberal model)*. Πολιτικά υπερισχύει η μικροαστική τάξη, ενώ ιστορικά δεν υπήρξαν ρήξεις με παραδοσιακές ελίτ και δεν εμφανίστηκαν ισχυρά εργατικά κινήματα. Ιδεολογικοί και πολιτικοί λόγοι οδηγούν σε χαμηλή κρατική κοινωνική δαπάνη, που έχει ως συνέπεια μια ανεπτυγμένη Κοινωνία των Πολιτών.

Β. *Το σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο (Social Democratic model)*. Πολιτικά η εργατική τάξη είναι ισχυρή και κατέχει σημαντική πολιτική δύναμη σε συνεργασία με άλλες τάξεις. Το κράτος χρηματοδοτεί και παρέχει σε μεγάλο βαθμό υπηρεσίες. Έτσι ο «χώρος» ανάπτυξης της Κοινωνίας των Πολιτών είναι περιορισμένος. Παρόλα αυτά, η ανάπτυξη μη κερδοσκοπικών φορέων δεν είναι αναγκαστικά μικρή, αλλά με διαφορετικό ρόλο. Αποτελεί το όχημα πολιτικών, κοινωνικών και πολιτιστικών ενδιαφερόντων, παρά λειτουργεί ως φορέας παροχής υπηρεσιών.

Γ. Το κορπορατιστικό μοντέλο (Corporatist model). Το κράτος στα πλαίσια της προσπάθειας του να διατηρήσει την υποστήριξη των κοινωνικών ελίτ, «συντηρεί» την Κοινωνία των Πολιτών. Υπερθεματίζει - κυρίως βερμπαλιστικά - σε ριζοσπαστικές αλλαγές κοινωνικής προστασίας, αλλά δεν διαμορφώνει εταιρική συνεργασία με το μη κερδοσκοπικό τομέα. Το μέγεθος της Κοινωνίας των Πολιτών αυξάνει καθώς αυξάνουν οι δημόσιες δαπάνες. Έτσι, η μεγάλη κρατική δραστηριότητα συνυπάρχει με σχετικά μεγάλο μη κερδοσκοπικό τομέα.

Δ. Το κρατικίστικο μοντέλο (Statist model). Το εργατικό κίνημα είναι ανίσχυρο και η μέσο-αστική τάξη αποδυναμωμένη. Το κράτος έχει το «πάνω χέρι» στο εύρος και την ποικιλία των κοινωνικών πολιτικών. Ασκεί αυτόνομη εξουσία ή λειτουργεί υπέρ των οικονομικών ελίτ. Το περιορισμένο μέγεθος κοινωνικής δαπάνης δεν συνεπάγεται υψηλό βαθμό ανάπτυξης της Κοινωνίας των Πολιτών.

Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω καθεστώτα της Κοινωνίας των Πολιτών, συνυπολογίζονται όλοι οι παράγοντες που συνθέτουν την κοινωνική πραγματικότητα και εξηγούν τον βαθμό ανάπτυξης και τις πηγές χρηματοδότησης, σε διεθνή και διαχρονική βάση. Έχοντας, βεβαίως, επίγνωση των ιδιαιτεροτήτων κάθε μονάδας ανάλυσης και των προσαρμογών που απαιτούν τέτοιου τύπου γενικεύσεις.

Ύστερη ανάπτυξη και Κοινωνία Πολιτών

Η ανάλυση του Μουζέλη(15) για την Κοινωνία των Πολιτών σε χώρες ύστερης ανάπτυξης παρουσιάζει ιδιαίτερο και ειδικό (ελληνικό) ενδιαφέρον. Σε συνθήκες νεωτερικότητας (το κυρίαρχο κοινωνικό μοντέλο της Δυτικής Ευρώπης μετά την Γαλλική επανάσταση και την Βιομηχανική επανάσταση στην Αγγλία) και εκσυγχρονισμού (κινητοποίηση και ένταξη των πολιτών σε διαδικασίες εθνικής εμβέλειας, με παράλληλη διάχυση και επέκταση των πολιτικών και των κοινωνικών δικαιωμάτων σε κατώτερα κοινωνικά στρώματα) περιγράφονται οι αιτίες που οδήγησαν σε ύστερη ανάπτυξη ορισμένα εθνικά κράτη καθώς και τις επιπτώσεις για την ανάπτυξη της Κοινωνίας των Πολιτών.

Η ισχυρή Κοινωνία των Πολιτών προϋποθέτει την ύπαρξη κράτους δικαίου, τις καλά οργανωμένες μη κρατικές ομάδες συμφερόντων και τον ισορροπημένο πλουραλισμό μεταξύ επιμέρους συμφερόντων. Οι χώρες της ύστερης ανάπτυξης δεν πληρούν αυτές τις προϋποθέσεις επειδή ο ρόλος του κράτους, η μορφή πολιτικής ένταξης και το είδος του εθνικισμού διαφέρουν από άλλες κοινωνίες.

Ο τρόπος λειτουργίας του κράτους διαμορφώνει την ικανότητα ή την αδυναμία εξορθολογισμού της δομής του, καθώς και την ισορροπημένη ή την ανισόρροπη οικονομική ανάπτυξη της κοινωνίας. Ειδικότερα, οι σχέσεις μεταξύ του κράτους και της Κοινωνίας των Πολιτών καθορίζονται από το είδος της αυτονομίας που επιτυγχάνεται για την ένταξη των πολιτών στο εθνικό κέντρο. Οι δυνατότητες πολιτικής ένταξης συστηματοποιούνται σε: ενσωμάτωση - «σχετικά αυτόνομη οριζόντια ένταξη»(16), πελατειακή συσσωμάτωση - «επιμεριστικά δίκτυα προστασίας - πελατείας»(17), και λαϊκίστικη συσσωμάτωση- «απευθείας πρόσδεση των μαζών στον ηγέτη»(18). Επιπλέον, τονίζεται ο ρόλος του έθνους/ εθνότητας ως συνεκτικός ιστός των κοινωνιών καθώς και το είδος του εθνικισμού που τελικά επικρατεί. Η ανάπτυξη της Κοινωνίας των Πολιτών επηρεάζεται αφενός, από το εάν ο εθνικισμός προϋπήρξε ως ιδεολογία και αργότερα πήρε χαρακτήρα πολιτικής ένταξης και αφετέρου, από το είδος του εθνικισμού: παραδοσιακός- ενδογενής (αντίθετο σε εκσυγχρονιστικές μεταρρυθμίσεις και δυτικές αξίες-θεσμούς) ή εκσυγχρονιστικός-εξωστρεφής (θετικό σε εκσυγχρονιστικές μεταρρυθμίσεις και δυτικές αξίες-θεσμούς).

Η ανάλυση του Μουζέλη, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οδηγεί σε τρία καθεστώτα ανάπτυξης - υπανάπτυξης της Κοινωνίας των Πολιτών:

α) Το δημοκρατικό κορπορατισμό - με ιδιαίτερα γνωρίσματα την μη εξαναγκαστική συνεργασία του κράτους με το κεφάλαιο και την εργασία, τον εξορθολογισμό της κρατικής διοίκησης, τον οικονομικό εκσυγχρονισμό, την πολιτική ενσωμάτωση και τον

εξωστρεφή εθνικισμό - που συνεπάγεται ισχυρή Κοινωνία των Πολιτών.

β) Τον *αυταρχικό κορπορατισμό* - με ιδιαίτερα γνωρίσματα την επέμβαση παρά την συνεργασία μεταξύ κράτους και κοινωνικών εταίρων, τον ανορθολογισμό της κρατικής διοίκησης, την αντιαναπτυξιακή οικονομική πολιτική, την πελατειακή συσσωμάτωση, την ενδογενή εθνικιστική ιδεολογία με εκσυγχρονιστικά στοιχεία - που συνεπάγεται ασθενική Κοινωνία των Πολιτών.

γ) Το *φασιστικό κορπορατισμό* -- που χαρακτηρίζεται από επέμβαση και επιβολή του κράτους έναντι εργασίας και κεφαλαίου, αντιαναπτυξιακή οικονομική πολιτική, λαϊκίστικη συσσωμάτωση, ενδογενή εθνικιστική ιδεολογία με συνοχή λαϊκίστικης ερμηνείας - που συνεπάγεται ανύπαρκτη Κοινωνία των Πολιτών.

Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι χώρες της ύστερης ανάπτυξης κινούνται μεταξύ της δεύτερης και τρίτης κατηγορίας. Συνεπώς, η πλειοψηφία των οργανώσεων της Κοινωνίας των Πολιτών λειτουργούν «μάλλον ως προεκτάσεις της διεφθαρμένης και επιμεριστικής κρατικής μηχανής παρά ως μέσα προστασίας από τον κρατικό δεσποτισμό»(19).

Γιατί οι πολίτες συμμετέχουν σε οργανώσεις της Κοινωνίας Πολιτών;

Οι κύριοι λόγοι που εμπνέουν ή κινητοποιούν τους πολίτες να δραστηριοποιηθούν εθελοντικά, διαφέρουν σε κάθε κοινωνία και άτομο. Επίσης, ο αποκλειστικός λόγος ή η ύπαρξη περισσότερων αιτιών καθορίζονται από την εκάστοτε κουλτούρα, την ηλικιακή περίοδο του ατόμου και από τις ευρύτερες κοινωνικές συνθήκες.

Τα κίνητρα συμμετοχής με τις συνεπακόλουθες λειτουργίες τους σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο είναι τα εξής(20):

- Αξίες. Η ατομική ανάγκη ή το συναίσθημα έκφρασης ενεργούς αλληλεγγύης και παροχής βοήθειας. Αλτρουισμός, θρησκεία, φιλοσοφία.
- Κατανόηση. Η διάθεση κατανόησης και η γνώση ως αυτοσκοπός.
- Επάγγελμα. Η απόκτηση δεξιοτήτων, εμπειρίας και ευκαιριών για εύρεση μισθωτής εργασίας.
- Αυτοπεποίθηση. Το συναίσθημα που απορρέει από την ικανοποίηση να νιώθει κάποιος χρήσιμος και σημαντικός για τις δραστηριότητές του.
- Προστατευτισμός. Η απόδραση από προσωπικά αδιέξοδα με την παροχή υπηρεσιών ή την διάθεση ενεργητικότητας σε τρίτους.
- Κοινωνικότητα. Η συνεργασία και η προσφορά σε εθελοντική βάση διευκολύνει την κοινωνικοποίηση για απόκτηση νέων γνωριμιών, φίλων και ενός προτύπου σωστής συμπεριφοράς.

Έρευνες καταδεικνύουν ότι η συμμετοχή των πολιτών σε φορείς της Κοινωνίας των Πολιτών προκαλεί αισθήματα διασκέδασης- ευχαρίστησης και ικανοποίησης για την επίτευξη των στόχων τους. Επίσης, οι πολίτες θεωρούν την εθελοντική προσφορά τους στο κοινωνικό σύνολο σημαντική, λόγω έλλειψης κρατικής μέριμνας(21). Τέλος, η «παραδοσιακή» άποψη ότι ο εθελοντισμός αποτελεί αμιγώς αλτρουιστική υπηρεσία τείνει να ξεπεραστεί. Οφέλη αποκομίζουν όλοι οι εμπλεκόμενοι, με την έννοια της ανταποδοτικότητας(22).

Ελληνική Κοινωνία των Πολιτών

Τι ισχύει τελικά για την ελληνική Κοινωνία των Πολιτών; Εύλογο ερώτημα που δεν επιδέχεται αβασάνιστη απάντηση. Οι περισσότερες θεωρίες εξήγησης και ανάπτυξης- υπανάπτυξης της Κοινωνίας των Πολιτών αναφέρονται σε ιδιαίτερα γνωρίσματα συγκεκριμένων χωρών. Επιπλέον, υπάρχει παντελής ή μεγάλη έλλειψη εμπειρικών στοιχείων σε εθνικό, διακρατικό και διαχρονικό/ συγκριτικό επίπεδο.

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις που παρουσιάστηκαν στο II προβάλλουν μονοσήμαντες όψεις κοινωνικής πραγματικότητας. Δεν είναι εφικτό να προσδιοριστεί ποιο στοιχείο «κάνει τη διαφορά», σε ποια/ες κοινωνία/ες και σε ποια χρονική στιγμή.

Από τα μοντέλα των Salamon & Anheier(23), μπορούμε να πούμε ότι η Ελλάδα εντάσσεται στο κορπορατιστικό μοντέλο με κάποια, ίσως, στοιχεία του κρατικίστικου μοντέλου. Ενδυνάμωση της Κοινωνίας των Πολιτών παρατηρείται όταν αυξάνουν οι κρατικές δαπάνες.

Η ανάλυση της ύστερης ανάπτυξης(24) για την Κοινωνία των Πολιτών αποτελεί ίσως την πλέον κατάλληλη εξήγηση για τα ελληνικά δεδομένα. Η ελληνική Κοινωνία των Πολιτών, επιχειρηματολογεί ο Μουζέλης, διαμορφώθηκε στο πλαίσιο του αυταρχικού κορπορατισμού. Τα συστατικά χαρακτηριστικά του τελευταίου, στοιχειοθετούν την ασθενική ανάπτυξη της ελληνικής Κοινωνίας των Πολιτών. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στην επέκταση και την εδραίωση των πελατειακών δικτύων που ανατροφοδοτούν - αλλά και ανατροφοδοτούνται από- τον μη εκσυγχρονισμό της κοινωνίας. Συμπεραίνει ότι υπό τις υπάρχουσες συνθήκες, η σχέση του κράτους και της Κοινωνίας των Πολιτών, σε πολιτικό και πολιτισμικό επίπεδο, αποτελούν αντιαναπτυξιακή δύναμη.

«Η απορία μου είναι και η πηγή έμπνευσής μου» (25)

Οι θεωρίες και τα μοντέλα προσπαθούν να περιγράψουν και να συστηματοποιήσουν τα γεγονότα, τις κοινωνικές τάσεις. Και όχι να μας εγκλωβίσουν σε φορμαλιστικά στερεότυπα. Με άλλη διατύπωση, το ζήτημα δεν είναι (μόνο) σε ποιο μοντέλο εντάσσεται μια χώρα, αλλά πώς και σε τι διαφοροποιείται. Και επιπλέον στη σύγχρονη εποχή, πώς επηρεάζεται ή/ και επηρεάζει υπερεθνικούς οργανισμούς. Η ανάπτυξη της ελληνικής Κοινωνίας των Πολιτών υπήρξε και εξακολουθεί να είναι ασθενική συγκριτικά με τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και τις Η.Π.Α.. Μετά την μεταπολίτευση παρατηρείται ποσοτική αύξηση και ενδυνάμωση των φορέων της Κοινωνίας των Πολιτών. Η τάση αυτή συνδέθηκε στενά με το ρόλο του κράτους και τον τρόπο διανομής δημοσίων οικονομικών πόρων. Κάποιοι κλάδοι/ τομείς της Κοινωνίας των Πολιτών συγκροτήθηκαν, διαμορφώθηκαν και χρηματοδοτήθηκαν, σχεδόν αποκλειστικά, από το κράτος (π.χ. συνδικαλισμός, φεμινισμός). Από τα μέσα της δεκαετίας του '80 σημειώνεται έντονη ποσοτική αύξηση των οργανώσεων με περισσότερο αυτόνομο τρόπο από τον κρατικό εναγκαλισμό (π.χ. περιβάλλον, κοινωνική φροντίδα). Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 υπάρχει και ποιοτική διαφορά στη σύνθεση και τον τρόπο λειτουργίας των μη κυβερνητικών, μη κερδοσκοπικών οργανώσεων. Η τάση μείωσης συμμετοχής των πολιτών σε κομματικές οργανώσεις, καθώς και η μεγαλύτερη ικανότητα αυτο-οργάνωσης κοινωνικών συμφερόντων και ενδιαφερόντων, είχαν ως αποτέλεσμα την αισθητή ενδυνάμωση της Κοινωνίας των Πολιτών. Αρκετοί τομείς σημείωσαν αξιόλογη ανάπτυξη και δραστηριότητα κατά την διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας.

Παρότι οι εμπειρικές έρευνες για την χώρα μας είναι ελάχιστες, ενώ αξιόπιστα στοιχεία και δείκτες είναι διαθέσιμα για το πρόσφατο παρελθόν, υπάρχουν αποδείξεις για την ανάπτυξη της ελληνικής Κοινωνίας των Πολιτών(26). Επίσης, στα τέλη της δεκαετίας του '90 διαφαίνεται η κρατική αναγνώριση για το ρόλο των φορέων της Κοινωνίας των Πολιτών, διακηρύσσεται η κυβερνητική διάθεση συνεταιριστικής συνεργασίας και οι σχέσεις κράτους και μη κυβερνητικών οργανώσεων θεσμοθετούνται(27). Η παραπάνω διαπίστωση δεν επιχειρεί να εξιδανικεύσει την πραγματικότητα, η οποία είναι ότι η εθελοντική συμμετοχή των Ελλήνων πολιτών σε οργανώσεις είναι η χαμηλότερη των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης(28). Ελπιδοφόρο, όμως είναι ότι η χώρας μας κατατάσσεται στα υψηλότερα ποσοστά «κοινωνικών επαφών» μεταξύ των πολιτών (δείκτης κοινωνικής συνοχής)(29).

Η ενασχόληση με την Κοινωνία των Πολιτών αποτελεί εξόχως πολιτικό ζήτημα. Έντονος διάλογος διεξάγεται γύρω από τις σχέσεις και τα όρια της πολιτικής κοινωνίας, της δημόσιας σφαίρας και της Κοινωνίας των Πολιτών. Γίνεται λόγος «για επέκταση της Κοινωνίας των Πολιτών στον προσωπικό χώρο, μιας Κοινωνίας των Πολιτών που ήδη έχει αποικιστεί από το κράτος και προχωρά τώρα προς τον αποικισμό της από διεθνή και υπερεθνική δημοσιότητα»(30). Ταυτόχρονα, όμως «εξελισσεται μια αντίστροφη κίνηση αποικισμού του κράτους από την κοινωνία μέσω της εξέλιξης διαφόρων μορφών συμμετοχής στη διαδικασία λήψης πολιτικών αποφάσεων και της ανάπτυξης μαζικών

οργανώσεων που, είτε έμμεσα είτε άμεσα ασκούν πολιτική επιρροή»(31). Ο Beck στην ανάλυσή του για την «επινόηση του πολιτικού», επιχειρηματολογεί ότι η πολιτική με την παραδοσιακή έννοια όχι μόνον δεν εξαντλεί τις κοινωνικές ανάγκες αλλά συνεχώς αποδυναμώνεται. Υποστηρίζει ότι «ο πυρήνας της σημερινής πολιτικής είναι η ικανότητα για αυτό-οργάνωση»(32). Επομένως, «η Κοινωνία των Πολιτών, η οποία παίρνει στα χέρια της τις υποθέσεις της σε όλους τους κοινωνικούς τομείς και τα πεδία δράσης»(33) και οι φορείς της που αποτελούν «κέντρα εξουσίας της κοινωνίας μας»(34), επηρεάζουν ουσιωδώς ως προς το περιεχόμενο και (συν-) διαμορφώνουν, τουλάχιστον ως προς τους στόχους, την πολιτική από τα κάτω προς τα πάνω(35). Εάν δεν έρχεται ο πολίτης στην πολιτική, έρχεται η πολιτική στον πολίτη(36).

Ειρηνη Παναγιωτιδου

Βιβλιογραφία

- Anheier, H. & Carlson, L. (2001) «Civil Society: What it is, and how to measure it», Centre for Civil Society, London School of Economics
- Beck, U. (1993), για την ελληνική έκδοση 1996, «Η Επινόηση του Πολιτικού», εκδ. Νέα Σύνορα- Α.Α. Λιβάνη
- Bobbio, N. (1999), «Κοινωνία των Πολιτών», «Κοινωνία των Πολιτών», τ.1
- Clasius, M. (2001), «Civil Society: A very brief history», Centre for Civil Society, London School of Economics
- Glary, E. G., Snyder, M., Ridge, R. (1992), Volunteers' Motivations: A Functional Strategy for Recruitment, Placement, and Retention of Volunteers', Nonprofit Management & Leadership, Vol.2, No.4
- Lohmann, R (1992), «The Commons: A Multidisciplinary Approach to Nonprofit Organization, Voluntary Action and Philanthropy», Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, Vol.21, No.3.
- Μουζέλης, Ν. (1998), «Νεωτερικότητα, ύστερη ανάπτυξη και κοινωνία των πολιτών», «Κοινωνία των Πολιτών», τ. 1
- Nationally' Voluntas Vol. 9, No. 3.
- National survey of volunteering, Joseph Rowntree Foundation (1991)
- Στασινοπούλου, Ο. (1994), «Ζητήματα Σύγχρονης Κοινωνικής Πολιτικής» εκδ. Gutenberg
- Salamon, L & Anheier, H. (1998), Social Origins of Civil Society: Explaining the Nonprofit Cross- Nationally
- Support for Volunteering, United Nations General Assembly (2001).

Υποσημειώσεις

1. Lohmann, R (1992).
2. Anheier, H. & Carlson, L. (2001)
3. Bobbio, N. (1998), σελ.69
4. Μουζέλης, Ν. (1998)σελ.41
5. Στασινοπούλου, Ο. (1994), σελ.91
6. DiMaggio & Anheier, H. (1990)
7. Lohmann, R (1992), Clasius, M. (2001)
8. Salamon, L & Anheier, H. (1998)
9. Weibrod, B. (1997)
10. Krashinsky, N. (1986)
11. Krashinsky, N. (1973), Hansmann, H. (1987)
12. Billis, D. & Glennester, H. (1998)
13. Salamon, L. (1987)
14. Salamon, L. & Anheier, H. (1998)
15. Μουζέλης, Ν. (1998)
16. Μουζέλης, Ν. (1998), σελ.44
17. ό.π.
18. ό.π.
19. Μουζέλης, Ν. (1998), σελ. 45
- 20 Glary, E. G., Snyder, M., Ridge, R. (1992)
21. National survey of volunteering, Joseph Rowntree Foundation (1991)
22. Support for Volunteering, United Nations General Assembly (2001).

23. Salamon, L. & Anheir, H. (1998)
24. Μουζέλης, Ν. (1998)
25. Beck, U. (1993), σελ. 68
26. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ - EUROSTAT 1998 & 2000, Τσακρακλίδου Σοφία (1998), Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (2000), Ανθόπουλος Χαράλαμπος (2000), Γιαννής Νίκος (2001), Παναγιωτίδου Ειρήνη (1998)
27. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ- Υπουργείο Υγείας & Πρόνοιας (1998), Υπουργείο Εξωτερικών (1999)
28. EUROSTAT (2000)
29. EUROSTAT (2000)
30. Στασινοπούλου, Ο. (1994)
31. Bobbio, N. (1998), σελ. 70
32. Beck, U. (1996), σελ. 256
33. ο.π. σελ. 204
34. ό.π. σελ.256
35. ό. π. σελ 204
36. ό. π. σελ. 275

** Το Civilitas.GR και ο «ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ» προτίθενται να απομακρύνουν το κείμενο αυτό από την Ιστοσελίδα τους, εάν η αναδημοσίευσή του προσβάλλει κεκτημένα πνευματικά ή εμπορικά δικαιώματα (info@civilitas.gr)*